

Petar Šturanović

Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet, 13. Jula 2, MNE–81000 Podgorica
petarst@ucg.ac.me

Konzervativna politička filozofija

Modeliranje osnova i paradoks promjene

na primjeru anglo-američkog konzervativizma

Sažetak

Autor se u radu bavi konzervativnom političkom filozofijom, analizira joj osnove i određuje mijene. Naizgled paradoksalno za doktrinu u čijoj je osnovi skepticizam prema promjeni i vjera u poznato, konzervativizam je mijenjao svoje postulate bilo da govorimo o organskom shvaćanju društva, tradiciji, vlasništvu, bilo o religiji i obiteljskim vrijednostima. Autor konstatira da su konzervativci gubili tzv. kulturni rat u cilju ostvarivanja pobjeda u političkoj areni te da su zbog njih pravili kompromise sa svojim fundamentalnim stremljenjima. Savezništvo konzervativne ideologije s neoliberalnom i libertarijanskom, koja je stvorena u borbi protiv etatizma i komunizma, imala je za rezultat uzmicanje konzervativne doktrine pred idejama klasičnog liberalizma. Reformiranje konzervativizma apsorpiranjem liberalnih vrijednosti nerijetko je vodilo stvaranju ideje koja se gotovo više nije mogla zvati konzervativnom. Autor je na primjerima anglo-američkog konzervativizma nastojao potvrditi iznesenu tezu, ali je kao reakciju na taj proces istaknuo i inkarnaciju desetljećima marginaliziranih vrijednosti američkog konzervativizma na početku XXI. stoljeća.

Ključne riječi

konzervativizam, društveni poredak, nejednakost, tradicija, religija, obitelj

1. Pojam konzervativizma kao političke filozofije

Konzervativizam, kao jedna od najznačajnijih političkih filozofija, oblikuje se s kraja XVIII. stoljeća, tj. nakon Francuske revolucije od 1789. godine. U vremenu svojeg nastanka, predstavljao je ideologiju aristokratske klase, zagledan u prošlost, s pomiješanim osjećajem uživanja i strepnje u vezi sa sadašnjošću, a skeptičan prema budućnosti. Konzervativizam je imperfekcionistački, anti-utopijski i pragmatičan, te nesposoban da se poziva na bilo kakvu budućnost koja nije već sadašnja i prošla.¹ Karakterizira ga duboki antropološki pesimizam i pravdanje postojećih društvenih hijerarhija kao bogom danih. Konzervativizam je u svojoj biti i svjetonazor, ali ga možemo nazvati i *filozofijom življenja*, koja se ne tiče samo politike nego, prije svega, i estetike kulture i društva, pa stoga nije povezana samo s političkim i društvenim djelovanjem.

Dok se konzervativna politička filozofija bazira na fundamentalnim konzervativnim teorijskim principima i učenjima, konzervativna ideologija podrazumijeva svojevrstu primjenu konzervativnih ideja u političkoj praksi. Stoga konzervativizam kao ideologija podrazumijeva privrženost ograničenom stilu

1

Roger Scruton, *The Meaning of Conservatism*, Penguin, Harmondsworth – Middlesex 1980., str. 27.

politike koji je zasnovan na ideji nesavršenosti.² U tom kontekstu, Samuel P. Huntington prepoznaje tri pristupa pri definiranju konzervativizma. Po njemu, aristokratska teorija definira i doživljava konzervativizam kao specifičan jedinstveni povijesni pokret, kao reakciju aristokratsko-feudalne klase na Francusku revoluciju, liberalizam i uspon buržoazije s kraja XVIII. i u prvoj polovini XIX. stoljeća. S druge strane, autonomna definicija konzervativizma podrazumijeva da se on ne može isključivo vezati za interese jedne konkretne društvene grupe, niti da on može ovisiti od specifičnog povijesnog događaja, već da je to autonoman sustav ideja i vrijednosti kao što su u prvom redu *poredak, umjerenost, tradicija*. U konačnom, on izdvaja situacijsko definiranje konzervativizma kao doktrine koja proizlazi iz različite, ali ponavljajuće vrste povijesne situacije u kojoj je temeljni izazov usmjeren prema postojećim institucijama u kojima podržavaoci tih institucija koriste konzervativizam u njihovu obranu.³

Konzervativizam se razlikuje od liberalizma i socijalizma po načinima na koje se treba boriti za bolji svijet – svijet koji je kompleksan, heterogen, pa i pomalo zbunjujući, ali pojam konzervativizma nikada nije bio složan i jedinstven. Shodno tome, jedni će pozitivno određivati konzervativnu političku filozofiju, postavljajući u njezin centar određene konkretne vrijednosti koje to učenje baštini. Stoga je Russell Kirk kao kanone konzervativizma ustanovio vjeru u transcendentalni poredak, shvaćanje društva kao organske zajednice, klasno nasuprot modeliranom društvu, slobodu, ljudsko iskustvo i vlasništvo, umjerenost nasuprot naglim promjenama, tradiciju nasuprot novotarijama.⁴ Slaven Ravlić među osnovnim idejama konzervativizma, osim ideje poretka kao ključne za konzervativnu misao, izdvaja *autoritet, ljudsku nesavršenost, tradiciju, organicizam, religiju, patriotizam i vlasništvo*.⁵ Leo Strauss⁶ svoj je konzervativizam bazirao na viziji humanog društva pod vodstvom mudrih, a mogao bi se svesti na šest načela: (1) duboka sumnja u moć države; (2) sklonost slobodi nasuprot jednakosti; (3) patriotizam; (4) vjera u uspostavljene institucije i hijerarhije; (5) skepticizam prema ideji napretka i (6) elitizam.⁷

Drugi će, kao npr. Michael Oakeshott, konzervativizam smatrati učenjem koje se ne može valjano pozitivno odrediti, a koje je bazirano na pesimizmu (tj. humeovskom skepticizmu),⁸ odnosno učenjem koje naprosto preferira poznato nad nepoznatim, činjenice nad tajanstvenim, stvarno nad mogućim, sadašnju stabilnost nad utopijskim blaženstvom, izvjesnost nad spekulativnim, pravilo nad rizikom da uopće nema pravila.⁹ John Kekes na sličan način tvrdi da se konzervativizam, sa svojim definiranim skepticizmom i protivljenjem »racionalizmu u politici«, suprotstavlja liberalizmu i socijalizmu odbijajući apriorna opredjeljenja za određene vrijednosti.¹⁰ Taj se svojevrсни konzervativni pesimizam može tumačiti kao jedna vrsta realizma koji svijet ne vidi kao ogledalo u kojem tražimo odraz vlastitih želja, ali ujedno i kao svijest o ljudskoj naravi koja je inherentno grešna, što ipak ne znači da konzervativni mislioci neće pokušati minimalizirati ono grešno koje postoji u čovjeku i njegove manifestacije.

2. Napuštanje konzervativnih osnova

Imajući u vidu da se konzervativna politička filozofija uobličila kao reakcija na Francusku revoluciju, uzimajući u zaštitu vladajući (feudalni) poredak, jedna je od njezinih osnovnih ideja umjerenost i prihvaćanje umjerene reforme nasuprot korjenitim promjenama. Svjesna da ni očuvanja poretka,

kao temeljnog cilja, nema bez postepenih, pažljivih reformi, konzervativna doktrina pratila je pronicljive reformatore, a ne revolucionare. Po njima je radikalna promjena ono što proizlazi iz teorije koja je udaljena od stvarnosti i iskustva, a reforma je ono što dolazi od mudrosti i mijenja samo ono što nije fundamentalno. Na tome tragu, da bi reforma donijela novu kvalitetu, ona istovremeno mora zaštititi vrijednosti koje su vjekovima građene i usađene u bit društva. Ishitrena promjena, prije će biti požar koji sve uništava, nego li što će predstavljati baklju napretka.¹¹ Stoga se postavlja pitanje: je li konzervativna doktrina, išavši u korak s društvenim tokovima, posegnula za promjenama na način da više nijedna konzervativna vrijednost nije bila pošteđena preoblikovanja ili čak napuštanja? Je li promijenila sebe u tolikoj mjeri da se potpuno udaljila od svojih temelja čime je u osnovi prestala biti konzervativna? Nije li zbog uspjeha u političkoj areni i suviše koketirala, ali i prihvaćala vrijednosti drugih doktrina, prvenstveno vrijednosti klasičnog liberalizma i na taj način stvorila ne samo konzervativnu frakciju nego i svojevrsnu alternativu konzervativizmu?

Dok je po Ericu Hobsbawmu paradoks komunizma na vlasti to što je bio konzervativan,¹² paradoks konzervativizma jest taj što je osim umjerenih reformi koje su imanentne konzervativnom učenju, činio gotovo korjenite promjene, napuštao svoje postulate i prihvaćao uglavnom liberalne tradicije, radeći, oportunistički gledano, naizgled neizbježno ne bi li se adaptirao na novona-

2

Noel O'Saliven [Noël O'Sullivan], *Konzervativizam*, prev. Miša Đurković, Centar za konzervativne studije, Beograd 2008., str. 20.

3

Samuel P. Huntington, »Conservatism as an Ideology«, *The American Political Science Review* 51 (1957) 2, str. 454–473, ovdje 454–455, doi: <https://doi.org/10.2307/1952202>.

4

Russell Kirk, *The Conservative Mind*, Regnery Publishing, Washington 2001., str. 9.

5

Slaven Ravlić, *Svjetozi ideologije*, CID – Politička kultura, Podgorica – Zagreb 2013., str. 96.

6

Leo Strauss imao je značajan utjecaj na razvoj američkog konzervativizma u prošlom stoljeću, osiguravši intelektualnu dubinu njegove renesansi. Bio je skeptični konzervativac koji je moderni svijet vrednovao kroz prizmu antičkih mislilaca, smatrajući ih mudrijim i pronicljivijim od onih suvremenih. Preko svoje škole sljedbenika – »Strausovaca« njezove su ideje utjecale na politike neokonzervativnih administracija u Sjedinjenim Američkim Državama, posebno s početka XXI. stoljeća.

7

Arsenije Dušanić, Plamen P. Penev, »The Influence of the Neoconservative Movement on U.S. Foreign Policy«, *Connections* 8

(2009) 2, str. 91–99, ovdje str. 92, doi: <https://doi.org/10.11610/connections.08.2.07>.

8

Iako je David Hume umro 20-ak godina prije nego što će se uobličiti konzervativna politička filozofija i usprkos činjenici da se u njegovu djelu dodiruju i ideje liberalizma i konzervativizma, on se može smatrati *skeptičnim konzervativcem* s izraženim pragmatizmom i empirizmom, te shodno tome nepovjerenjem u filozofske apstrakcije, »sumnjičavim prema svim obuhvatnim i grandioznim planovima socijalne i političke promjene na temelju racionalističkog konstruktivizma«. – Dragan D. Lakićević, Božo Stojanović, Ilija Vujačić, *Teoretičari liberalizma*, Službeni glasnik, Beograd 2008., str. 78–79.

9

Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays*, Liberty Press, Indianapolis 1991., str. 169, 178.

10

John Kekes, »What is Conservatism?«, *Philosophy* 72 (1997) 281, str. 351–374, ovdje str. 368.

11

R. Kirk, *The Conservative Mind*, str. 9.

12

Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914–1991*, Michael Joseph, London 1994., str. 422.

stale okolnosti i ne samo održao sebe relevantnim nego zahvaljujući tome i ostvarivao velike uspjehe u političkom životu. Što je manje bivao konzervativan, to su, paradoksalno, izborni uspjesi bili veći. Kritičari će ovog procesa ustvrditi da je klasični konzervativizam tako napustio svoj aristokratski romantizam i zamijenio ga pragmatizmom koji mu je donio vidljivu bezidejnost i pad u goli politički fakticitet, uslijed čega je stvarnost »pojela« ideju.¹³ Konzervativizam je tako izgubio na dosljednosti, moralnoj i doktrinarnoj čistoti, ali je dobio u političkoj utakmici, pozicionirajući sebe alternativom ljevici, svodeći liberalne stranke na dekor ili mlađeg saveznika. Možemo reći da je rijetko koje učenje moglo sebi priuštiti takve metamorfoze, a da doživi manje lomove u pogledu društvenog i političkog značaja. Negdje su se te promjene događale unutar konzervativnih političkih stranaka kao što je to bio slučaj u Velikoj Britaniji, dok je konzervativizam u Sjedinjenim Američkim Državama funkcionirao kao koalicija različitih i poslovlično suprotstavljenih frakcija unutar konzervativnog pokreta, pa su se tamo promjene manifestirale marginaliziranjem tradicionalnih frakcija konzervativnog mišljenja unutar pokreta.¹⁴ Stoga bi mogli konstatirati da je upravo stalna promjena postala jedan od temelja konzervativizma – što je paradoksalno za jednu političku filozofiju koja je nastala kao ideja obrane poretka i brana promjenama, a samo radikalna promjena je južnjački rasno segregacionistički ili tradicionalni protekcionistički i izolacionistički konzervativizam mogla zamijeniti neokonzervativizmom¹⁵ kao *mainstream*-om američkog konzervativizma. S obzirom na međusobne razlike, moglo bi se reći da je u očima tradicionalnih konzervativaca neokonzervativizmom stvorena alternativa konzervativizma prije nego njegova frakcija, ali će takva obuhvatna promjena koja je podrazumijevala apsorpiranje liberalnih vrijednosti dovesti do pobjeda u političkoj areni.

3. Nejednakost i vlasništvo

Konzervativno je shvaćanje nejednakosti usko vezano za spomenute fundamentalne konzervativne vrijednosti, čije je postojanje u konzervativizmu podrazumijevalo odsustvo jednakosti. Nasuprot ljevici, koja je prepoznata kao egalitaristička zbog zagovaranja političke i ekonomske jednakosti, i političkom centru, koji je prihvaćao političku, a protivio se ostvarivanju ekonomske jednakosti, stajala je desna, konzervativna ideja koja nije htjela čuti ni za političku ni za ekonomsku jednakost.¹⁶ Jedina je jednakost koju je izvorni konzervativizam prihvaćao jednakost sudnjeg dana, dok svi ostali pokušaji ujednačavanja u društvu remete prirodne razlike među ljudima i prijetnja su postojećim institucijama. U skladu s tim, konzervativizam predstavlja intelektualno opravdanje nejednakosti i privilegija, te političko opravdanje autoritativnih odnosa koje takve nejednakosti i privilegije zahtijevaju.¹⁷

Edmund Burke, utemeljitelj konzervativne političke filozofije, u djelu u kojem će uobličiti tu doktrinu – *Razmišljanja o Francuskoj revoluciji*, gnušat će se rezultata revolucije, ali u prvom redu i jednakosti kao njezina glavnog ideala, jer je po njemu upravo ideja jednakosti, a ne slobode, dominirala u Francuskoj revoluciji. Jednakost kao svojevrsna fikcija koja nadahnjuje prevarne ideje i isprazna očekivanja koja samo zagorčavaju onu prirodnu i nepromjenjivu nejednakost među ljudima. Nasuprot njoj, Burke će podržati Američku revoluciju iz jednostavnog razloga što je njezina ideja vodilja bila ideja slobode, iako će se zbog toga postavljati pitanje njegova moralnog relativizma u kontekstu shvaćanja obrane postojećeg poretka kao temelja burkov-

skog konzervativizma.¹⁸ U tom kontekstu, Nikolaj Berdjajev tvrdio je da je čitava politička i društvena povijest XIX. stoljeća svojevrsna drama sukoba između ideje slobode i jednakosti te da je njihovo harmonično supostojanje racionalistička utopija – kako liberalizma, tako i socijalizma – zaključujući da je sloboda, prije svega, pravo na nejednakost.¹⁹

Ako je ideja poretka, koja podrazumijeva koncept hijerarhijski uspostavljenih društvenih odnosa, jedna od osnova konzervativne doktrine, onda je nejednakost utkana u te osnove. Nejednakost kao obilježje (feudalnog) poretka koji je trebalo braniti od revolucionarnog prevrata u vremenu koncipiranja konzervativne misli, ali i nejednakost koju je Burke smatrao prirodnom, i idejom koja vodi društvo naprijed. Nejednakost koja je produkt različite ljudske ambicije, što je upravo ljudska osobina koja pravi – na jednoj strani vođu, a na drugoj sljedbenika – stvarajući društveni organizam nejednakih pojedinaca, u skladu s konzervativnim organskim shvaćanjem društva. Stoga društvo mora biti zasnovano na prirodnoj hijerarhiji s vodstvom najmudrijih nasuprot modernosti koju karakterizira animozitet prema prirodi i želja da se njome ovlada odbacujući prirodnu hijerarhiju u korist egalitarizma.²⁰ Nejednakost se također očituje i u konzervativnom antiutopizmu i prihvaćanju društva onakvog kakvo jest, te stoga i konzervativnom protivljenju idealizmu apstraktnih ideologija koje optužuju da imaju tendenciju biti utopijske zahtijevajući uniformnost, a poričući individualnost i originalnost, želeći napraviti model »savršenog« društva. Shvaćanje je nejednakosti klasičnog konzervativizma drugačije od nejednakosti koja će biti imanentna neoliberalnoj doktrini slobodnog tržišta i individualističkoj koncepciji nejednakosti na kojoj se bazirala libertarijanska politička filozofija,²¹ kojima će angloamerički konzervativizam, poglavito u drugoj polovini XX. stoljeća, imati intenzivne interakcije, a koje će u najvećoj mjeri rezultirati napuštanjem klasičnih konzervativnih načela i proliferacijom neoliberalnih i libertarijanskih ideja

13

Neven Cvetičanin, *Epoha s one strane levice i desnice*, Službeni glasnik, Beograd 2008., str. 269–270, 278.

14

O tome vidi opširnije u: Petar Šturanović, »Konzervativizam u SAD-u u drugoj polovici 20. stoljeća i konzervativne vrijednosti«, *Nova prisutnost* 20 (2022) 2, str. 347–359, doi: <https://doi.org/10.31192/np.20.2.8>.

15

Neokonzervativizam se od tradicionalnog konzervativizma razlikuje u tome što je u određenoj mjeri spreman prihvatiti državnu intervenciju u socijalne svrhe, umjesto izolacionizma ulaganjima u obranu financirati agresivnu vanjsku politiku, držeći do jake, nasuprot minimalnoj državi, prihvatiti multikulturalizam itd. Više o tome vidi u: Irving Kristol, *Neokonzervativizam. Autobiografija jedne ideje*, prev. Božica Jakovlev, Algoritam, Zagreb 2004., str. 243.

16

N. Cvetičanin, *Epoha s one strane levice i desnice*, str. 77.

17

Arthur Aughey, Greta Jones, William Riches, *The Conservative Tradition in Britain and the United States*, Pinter, London 1992., str. 23.

18

George Nash, *The Conservative Intellectual Movement in America since 1945*, Basic Books, New York 1976., str. 60–61.

19

Nikolaj Berdjajev [Nikolaj Berdjajev], *Filozofija nejednakosti*, prev. Mirko Dorđević, Mediteran – Oktoih, Budva – Titograd 1990., str. 125.

20

Leo Strauss, *Toward "Natural Right and History". Lectures and Essays by Leo Strauss, 1937–1946*, Josè Celen, Svetozar Minkov (ur.), University of Chicago Press, Chicago 1953., str. 186.

21

Blizak novodesničarskoj, neoliberalnoj ideološkoj struji, posebno utjecajan u Sjedinjenim Američkim Državama, libertarijanizam je nastao oko ideja Murrayja Rothbarda i zas-

(u vidu reafirmacije ideja klasičnog liberalizma) u konzervativno učenje. U tom kontekstu, Leo Strauss konstatira da su se konzervativci izvorno zalagali za »tron i oltar«, a liberali za narodni suverenitet i privatni karakter religije, a da je konzervativizam našeg doba gotovo identičan s onim što je izvorno bio liberalizam, više ili manje modificiran.²²

Sloboda stjecanja i posjedovanja za konzervativce jedna je od najvažnijih sloboda,²³ a Russell Kirk kao jedan od postulata konzervativne političke filozofije naveo je uvjerenje da civilizirano društvo podrazumijeva poredak i klase nasuprot pojmu besklasnog društva, ali isto tako i vjerovanje u blisku povezanost između *slobode* i *vlasništva*. Konzervativno je shvaćanje vlasništva takvo da je u bitnom smislu isprepletano s tradicijom i poretkom. Shodno tome, vlasništvo predstavlja intergeneracijski amalgam koji povezuje društvo u jedinstveni organizam. Vlasništvo se stječe generacijama, ali se i prenosi s generacije na generaciju stvarajući koheziju ne samo unutar obitelji nego i unutar društva. Bît je konzervativnog poimanja vlasništva u njegovu posjedovanju kao simbolu poretka, a ne u njegovu prometovanju, atomiziranju na akcije, dionice što je karakteristično za kapitalistički poredak i liberalizam.²⁴ Ono ne predstavlja samo i jedino vlasništvo, nego za konzervativizam ima daleko dublje značenje – *tradicije, poretka* i *slobode*. Burkeovo je zalaganje za aristokraciju i opravdavanje *ancien regime-a* u Francuskoj, još i prije jakobinskog terora, zakonomjerno doprinijelo njegovu opravdavanju ekonomske nejednakosti, te protivljenju modeliranoj distributivnoj pravdi.²⁵ To nije značilo da Burke nije bio svjestan tegobnih posljedica ekonomske nejednakosti po ljudsku egzistenciju u vidu postojanja gladi, ekstremnog siromaštva, ali nije smatrao da država ima pravo ugrožavati nečije privatno vlasništvo zarad financiranja ispravljanja društvene i ekonomske nejednakosti. Tako bi se pomaganje siromašnim u društvu trebalo sprovoditi na dobrovoljnoj osnovi, a Burke je prvenstveno crkvu vidio kao nekoga tko bi bio nosilac toga milosrđa. U tom je kontekstu konzervativizam kritiziran da je nedovoljno osjetljiv kada su u pitanju interesi siromašnih, pa je sukladno tome od pojedinih teoretičara prozivan da predstavlja organiziranu sebičnost,²⁶ dok su drugi smatrali da reduciranje konzervativnih ideja na prostu refleksiju pojedinačnih interesa bogatih podrazumijeva u bitnom smislu ograničenu perspektivu poimanja konzervativne ideje.²⁷

Međutim, konzervativna politička doktrina adaptirala se na društvene promjene, pa je uvijek prihvaćala onoliko slobode, kao i jednakosti, koliko je bilo neophodno – ne bi li tako uspjela kontrolirati društvene procese. U tom pogledu, već s kraja XVIII. i početka XIX. stoljeća, konzervativna aristokracija počela je stvarati savezništvo s nadolazećom buržoazijom ne bi li tako ostvarila prevagu u društvu. Navedeno savezništvo imat će za rezultat to da će konzervativci zadržati kontrolu nad društvenim procesima i poretkom, koji će odgovarati objema grupama, dok će ekonomska regulativa odgovarati ovoj drugoj društvenoj grupi – tj. buržoaskoj klasi. Shodno tome, iako je tržište dobro podrivalo osnove konzervativnog učenja, konzervativizam se nastojao adaptirati na tržište, praveći kompromis između svojih postulata i zakonitosti tržišta, vidjevši u njemu ogledalo spontanog ekonomskog poretka zasnovanog na prirodnim zakonima, nasuprot planiranju.

Već polovinom XIX. stoljeća jedan od najvećih britanskih konzervativnih političara viktorijanske epohe, Benjamin Disraeli iznosi zabrinutost zbog rastuće ekonomske nejednakosti koja može rezultirati podjelom Britanije na dvije nacije – bogatih i siromašnih, što predstavlja sjeme revolucionarnog

prevrata.²⁸ Njegov je cilj bio ujedinjenje ove dvije nacije kroz dobronamjerno vodstvo Konzervativne stranke, što se činilo širenjem biračkog prava putem izborne reforme iz 1867. godine. Kao premijer, Disraeli je sproveo društvenu reformu, donoseći zakone o javnom zdravstvu i zakone o priznavanju sindikata, ustanovivši tako »konzervativizam jedne nacije« (engl. *One Nation Conservatism*). U skladu s tim, već u međuratnom periodu u Velikoj Britaniji, uslijed izbornih poraza Konzervativne stranke i etabliranja Laburističke stranke kao njezina glavnog konkurenta, Konzervativna se stranka reformira i otvara prema srednjoj klasi šireći bazu svojih pristalica kojima se obraća, istovremeno udaljavajući konzervativnu ideju od njezinih aristokratskih korijena. Shodno tome, poslije poraza na izborima nakon Drugog svjetskog rata od laburista pod vodstvom Clementa Attleea, konzervativci će prihvatiti ideju socijalne države,²⁹ kao srednjeg puta između *laissez-faire* kapitalizma i socijalističkog planiranja, što će biti najbolje predočeno u riječima Quintina Hogga, ministra u svim konzervativnim vladama od Churchilla do Thatcher: »ako ne date ljudima socijalnu reformu, oni će vam dati socijalnu revoluciju«, osiguravši time konzervativnoj stranci vladavinu dužu od desetljeća.³⁰

nivao se na postulatima slobodnog tržišta kao potpunom i prirodnom regulatoru odnosa među pojedincima i apsolutnom pravu vlasništva kao biti individualne slobode, suprotstavljajući se tzv. agresiji države protiv pojedinaca i njihovih individualnih prava koja se ogleda kroz oporezivanje. Usp. S. Ravlić, *Svjetozi ideologije*, str. 58. Bez obzira na vlasničko izvorište (*vlasništvo nad sobom* kao temeljna ideja iz koje proizlazi sloboda) libertarijizam politička je filozofija čija je duboka posvećenost individualnoj slobodi – kapitalna, za razliku od konzervativne političke filozofije koja *dužnost* smatra važnijom od *slobode* i koja će slobodu prigrliti tek onako usput nakon njoj značajnijih ideja kao što su *poredak*, *tradicija*, *religija*. S tim u vezi, treba istaći postojanje libertarijanskog konzervativizma čiji je cilj bio sinteza konzervativnih društvenih vrijednosti i libertarijanskih ekonomskih sloboda.

22

Leo Strauss, *Liberalism, Ancient and Modern*, University of Chicago Press, Chicago 1995., str. ix.

23

Ted Honderich, *Conservatism. Burke, Nozick, Bush, Blair?*, Pluto Press, London 2005., str. 14. doi: <https://doi.org/10.2307/j.ctt183q5ts>.

24

Po njima, buržoasko-kapitalistička epoha odvaja svojину od njezinih ontoloških korijena pretvarajući je u oruđe koristoljublja, a istovremeno pripremajući tlo za njezinu socijalističku negaciju. Usp. N. Berdjajev [N. Berdjajev], *Filozofija nejednakosti*, str. 212.

25

»Što god čovjek može sâm učiniti, a ne nanosi štetu drugima, on ima pravo da učini, i ima

pravo na pošten dio svega što društvo, u svim kombinacijama vještine i snage, može učiniti u njegovu korist. U ovom partnerstvu svi imaju jednaka prava, ali ne na jednake stvari. Onaj koji u tom partnerstvu ima pet šilinga ima jednako pravo na svoj dio kao i onaj koji je uložio pet stotina funti. Ali nema pravo na jednaku dividendu u koristima društva.« – Edmund Berk [Edmund Burke], *Razmišljanja o Francuskoj revoluciji*, prev. Pavle Jovanović, CID, Podgorica 2001., str. 48. David Hume tvrdio je da će kod približno jednakih posjeda različite razine vještina i rada ubrzo razoriti tu jednakost, ali ako se ove vrline obuzdaju – društvo će, umjesto da spriječi oskudicu, biti svedeno na krajnje siromaštvo. Usp. David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Oxford University Press, Oxford 1999., str. 188–189.

26

T. Honderich, *Conservatism*, str. 302.

27

Kevin Mattson, *Rebels All. A Short History of the Conservative Mind in Postwar America*, Rutgers University Press, New Jersey – London 2008., str. 20.

28

Andrew Heywood, *Political Ideologies. An Introduction*, Palgrave Macmillan, London 2017., str. 121.

29

Tzv. suosjećajni konzervativizam uključuje pojavu sličnih ideja unutar britanske Konzervativne partije i Republikanske stranke u Sjedinjenim Američkim Državama.

Cilj je, dakle, bila konsolidacija poretka kroz poboljšanje životnog standarda ekonomski nižih slojeva stanovništva, ne bi li se tako limitirala njihova želja za promjenom poretka, odnosno osigurala vlastita privilegiranost u društvu.

Margaret Thatcher je s kraja 70-ih godina prošlog stoljeća, veliku društvenu i ekonomsku krizu (engl. *Winter of Discontent*), koja se ogledala u ovisnosti ljudi od države i svijesti da država treba rješavati egzistenciju građanima, prevelikoj moći i destrukciji sindikata, štrajkovima, inflacijom i drugim problemima koji su morili britansko društvo, počela rješavati sprovođenjem neo-liberalne ekonomske politike u vidu tržišnog fundamentalizma. U velikom zaokretu Konzervativne stranke koja se ogledala prvenstveno u ekonomskoj ravni, pod utjecajem učenja Friedricha von Hayeka, Thatcher je privatizacijama i politikom štednje osnažila državu i povećala privredni rast, povećavši time doista i jaz između bogatih i siromašnih, a u prvo vrijeme i nezaposlenost. Smatrala je da je tržište moćnija i pouzdanija oslobodilačka snaga nego što to ikad može biti vlast, a da je privatno vlasništvo preduvjet razvoja i rasta svake političke zajednice, pa stoga nijedno društvo u koje je usađeno i zrnce sumnje u to tko je vlasnik nečega, ne može napredovati.³¹ Ekonomske nejednakosti smatrala je prirodnim i nepromjenjivim, te je držala da one predstavljaju logičnu posljedicu činjenice da se ljudi u pogledu svojih sposobnosti, karaktera, talenata – rađaju nejednaki. Posebnost i individualnost jesu resurs kojim ljudi raspolažu, a ne nešto što bi trebalo ispravljati nekakvim egalitarnim doktrinama ili politikama kojima se strogo protivila.

4. Organicizam

Konzervativnoj političkoj filozofiji imanentno je hijerarhijski ustrojeno, kohezivno, organsko društvo koje je zasnovano na autoritetu. Edmund Burke iznio je slikovitu tezu o organskom karakteru društva koje karakterizira vremenski kontinuitet, ustvrdivši da su država i društvo zaista ugovor ili partnerstvo ne samo živih nego i mrtvih i onih koji će tek biti rođeni.³² Konzervativno je shvaćanje društva, dakle, organsko – pri čemu svaki njegov dio ima svoju nezamjenjivu ulogu u okviru cjeline, dok cjelina predstavlja nešto mnogo više i kompleksnije od prostog zbira njezinih dijelova. Organsko je shvaćanje društva u skladu s idejom umjerenih reformi, imajući u vidu da naglašava složene međusobne veze između dijelova organizma i posljedične opasnosti radikalnih promjena.

Konzervativci vjeruju da je društvo u kojem pojedinci znaju samo svoja prava, ali ne i svoje dužnosti, atomizirano društvo bez korijena, te da su obaveze ono što drži društvo na okupu.³³ Identitet i priroda pojedinca ovise od društva. Društvo je, po njima, živi organizam, drvo s korijenima duboko u prošlosti, a ne mehanički izum koji može biti rastavljen i ponovno sastavljen u jednoj generaciji. Ne propis, nego recept, ne slobodna ruka eksperimenta, nego vrlo složen organizam u kojem bez pomoći iskustva razum ne može propisati političke ideale koji se mogu ostvariti u praksi.³⁴ Protivno je ljudskom iskustvu pretpostaviti da su oni koji vladaju obdareni vrhunskom mudrošću koja bi im pružila šire spoznajne vidike, a iz čega bi proizlazile njihove ovlasti da – kroz viziju drugačijeg i boljeg svijeta – svojim podanicima nameću određeni koncept života koji je prilično drugačiji od ukorijenjenog i prakticiranog.³⁵ U skladu s tim, konzervativizam se čini prilično pesimističnim u pogledu mogućnosti individualnog, eksplicitnog poznavanja društva. Organsko razumijevanje društva ima duboko konzervativne implikacije, za razliku od meha-

ničkog pogleda na društvo koji drži da je društvo konstruirano od racionalnih pojedinaca sa svojim vlastitim potrebama, što sugerira da društvo može biti izmijenjeno i poboljšano. To dovodi do prihvaćanja dogme napretka kojoj se konzervativizam oštro suprotstavlja. Stoga, ako je društvo organsko, njegove su strukture i institucije oblikovale sile izvan ljudske kontrole, a institucije se razvijaju i opstaju s razlogom, a razlog je taj što doprinose održavanju veće društvene cjeline.

Anglo-američki konzervativizam u periodu hladnog rata bio je jasno i anti-podski suprotstavljen u odnosu na komunistički etatizam, ali burkeovski postavljen organski koncept društva istovremeno nije bio dovoljno teorijski konfrontiran (jer je konzervativnom skepticizmu teorijski koncept po prirodi stvari stran i neprihvatljiv), ni komunizmu ni poslijeratnoj državi blagostanja koja je već počela biti skupa ostvarujući nedovoljne stope rasta u ekonomiji, dok je s druge strane predstavljala sjenku kolektivističkih društava Istočnog bloka. Tek udruženi s neoliberalnom i libertarijanskom doktrinom na bazi individualizma, konzervativci su krenuli u konačni obračun s državom blagostanja unutar američkog i britanskog društva, a izvana s komunističkim etatizmom. *Anarhija, država i utopija* Roberta Nozicka i djela nobelovaca Friedricha von Hayeka, kao i Milтона Friedmana, bila su teorijska osnova koja će poslužiti konzervativnim vodstvima u Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji da iznutra preoblikuju spomenuta društva, reafirmacijom (dominantno) ideja klasičnog liberalizma kao što su *minimalna država*, *individualna prava*, *slobodno tržište*, kombinirajući ih s konzervativnim društvenim vrijednostima. Također, omogućila je da se ideološki i ekonomski čvršće konfrontiraju s odveć umirućim komunističkim »poretkom neslobode«. U tom smislu, u svom kapitalnom djelu *Put u ropstvo* (engl. *The Road to Serfdom*) Hayek je iznio britku kritiku socijalizma, ali i kolektivizma uopće, smatrajući da je njegov neizbježan efekt oduzimanje prilike pojedincima da pokažu svoj moralni integritet, te da bi sve velike anglosaksonske vrline – *nezavisnost*, *samopouzdanje*, *inicijativa*, *voluntarizam*, *tolerancija na razlike* i *sumnja u moć* – nestale pod kolektivizmom.³⁶ Imajući u vidu da je svoj politički program zasnovala na tim idejama, britanska je premijerka Margaret Thatcher konzervativni, organski koncept društva rasturila u dijelove – tj. pojedince, kada je ustvrdila da društvo kao zaseban entitet ni ne postoji, već da su to ustvari pojedinci – muškarci i žene i njihove obitelji.³⁷ U svojoj biti, ova je teza bila samo potvrda njezine agende uspostavljene od dolaska na vlast i konzervativnog savezništva s neoliberalnom doktrinom, kao i liber-

30

Tim Pitt, »The Conservative party should care about inequality«, *Financial Times* (15. 1. 2020.). Dostupno na: <https://www.ft.com/content/b017ae0c-36ba-11ea-ac3c-f68c10993b04> (pristupljeno 29. 6. 2023.).

31

Damirka Mihaljević, Marko Šilić, »Tačeriizam, politička koncepcija uvjerenja«, *Hum* 10 (2015) 14, str. 105–124, ovdje str. 111.

32

E. Berk [E. Burke], *Razmišljanja o Francuskoj revoluciji*, str. 80.

33

A. Heywood, *Political Ideologies*, str. 111.

34

Frederick C. Beiser, *Enlightenment, Revolution and Romanticism. The Genesis of Modern German Political Thought 1790–1800*, Harvard University Press, Cambridge – London 1992., str. 283.

35

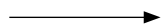
M. Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays*, str. 187–188.

36

Friedrich von Hayek, *The Road to Serfdom*, Routledge Press, London 1944., str. 147–148.

37

Margaret Thatcher, »Interview for 'Woman's Own' ('No Such Thing as Society')«, *Margaret*

tarijanskom političkom filozofijom, koje su za protivnika izvana targetirale komunizam, a iznutra i najmanje obrise etatizma.

Shodno svom skepticizmu, Oakeshott je kritizirao libertarijanizam držeći da je plan za otporom svakom planiranju možda bolji od njegove suprotnosti, ali da pripada istom stilu politike, te da se u društvu koje je već duboko »zaraženo« racionalizmom, pretvaranje tradicionalnih resursa otpora tiraniji planiranja u samosvjesnu ideologiju može smatrati jačanjem tiranije.³⁸ Dok su se neki konzervativci plašili da je tržišni kapitalizam lišen moralnih osnova, ako ne i otvoreno nihilistički, te da će dovesti do beskrajnih inovacija i neobuzdane konkurencije koja će zasigurno imati za posljedicu narušavanje društvene kohezije, drugi su bili uvjerenja da on može uspostaviti »tržišni poredak«, podržan univerzalnim prirodnim zakonima.³⁹

5. Tradicija

Dok za liberale i socijaliste tradicija ima značaj tek ako izdrži racionalnu kritiku, i dok su radikalni ljevičari doživljavali tradiciju kao teret generacija umrlih koji predstavlja svojevrsnu noćnu moru živima,⁴⁰ konzervativna je misao bazirana na tradiciji kao akumuliranom nasljeđu mudrosti, pa tradicija za konzervativce predstavlja kontinuitet koji spaja individualno i društveno, i imuna je na racionalnu kritiku, pa je stoga za njih radikalni intelektualac arogantan i opasan.⁴¹ Konzervativci drže da tradicija daje pravo glasa našim precima i da predstavlja svojevrsnu demokraciju mrtvih koja se odbija pokoriti maloj i arogantnoj oligarhiji onih koji su samo slučajno tu, pa kao što se demokrati protive tome da se ljudi diskvalificiraju nesrećom rođenja, tradicija se protivi tome da budu diskvalificirani nesrećom smrti.⁴² Tradicija odražava sakupljeno znanje prošlosti i ustanove i prakse koje su izdržale ispit vremena zbog čega bi trebale biti očuvane za dobro sadašnjih i budućih generacija, dok je njezina vrijednost u tome što doprinosi stabilnosti i sigurnosti, dajući ljudima osjećaj društvene i povijesne pripadnosti.⁴³ U tom je smislu Hume tvrdio da stabilnost ustanova i njihovo predvidljivo postupanje osigurava kontinuitet poretka.⁴⁴

Za razliku od liberalizma koji pod geslom slobode odbacuje tradicionalne izvore autoriteta, konzervativizam pretpostavlja autoritet slobodi i zasnovan je na tradicionalnim izvorima autoriteta – *monarhijskom*, *aristokratskom*, *religijskom*. Ipak, kontrast s liberalizmom u pogledu shvaćanja slobode nije potpun, već je pitanje mjere njezina ostvarivanja u kontekstu vremena i djelovanja postojećih institucija, a ne apstraktnog ideala, pa je protivljenje konzervativaca Sovjetskom Savezu bilo motivirano upravo posvećenošću ideji slobode. U Sjedinjenim Američkim Državama nije bilo crkve koja je bila dio starog poretka niti je bilo prave aristokracije, te je američko društvo u biti stvoreno prvenstveno na liberalnim vrijednostima. No, ako je i bilo, jedina aristokracija u širem smislu riječi bila je južnjačka aristokracija koja je bila oličena u zemljoposjedničkoj robovlasničkoj klasi. Oni su bili simbol južnjačkog, tradicionalnog konzervativizma koji je odbacivao blagodati industrijske revolucije, modernost,⁴⁵ poslovnu elitu. Suprotstavljao se modernizaciji, smatrajući da ona donosi oslobađanje čovjeka od ikakvih ideala i čini ga vulgarno materijaliziranom jedinkom, spremnom da relativizira i odbacuje iskustvo u cilju stjecanja znanstvene spoznaje i materijalnih dobara.⁴⁶ Shodno kontekstu u kojem se javio, bio je izrazito segregacionistički, kao uostalom manje-više i sva američka stara, predratna i međuratna desnica. Nakon dominacije libe-

ralnih ideja koje će transformirati američko društvo i njihovog zenita 60-ih godina XX. stoljeća, konzervativni pokret koji je stvoren kao antiteza liberalnih vrijednosti, Johnsonova *Velikog društva* (engl. *Great Society*), kontrakulture, feminizma, multikulturalizma, proklamirat će stvaranje novog društva na raskidu s liberalnim vrijednostima, a zasnovanog, među ostalim, na vraćanju tradiciji.

Međutim, konzervativni će pokret zarad prevlasti u društvu, ako ne u potpunosti odbaciti, barem dobroano marginalizirati ono najtradicionalnije u svojim redovima – južnjački konzervativizam, doživljavajući ga kao balast i zbog njegovog prevladanog konfederalističkog nasljeđa. Zabrinuti upravo zbog napuštanja tradicionalnih konzervativnih vrijednosti, paleokonzervativci su kao frakcija konzervativnog pokreta 80-ih godina prošlog stoljeća pokušali revitalizirati tradicije stare američke desnice kao što su izolacionizam, ekonomski protekcionizam i nacionalizam, protiveći se idejama multikulturalizma, feminizma, ali su također smatrali i da je došlo do prevelike koncentracije moći kod nosilaca federalne vlasti, pa su se zalagali za decentralizaciju Sjedinjenih Američkih Država, što će producirati neo-konfederacijski pokret koji je imao južnjački i lokalni karakter, a smatrao je da su de-segregacija, država blagostanja, tolerancija prema homoseksualnim pravima, odvojenost crkve i države naškodile lokalnim sredinama.⁴⁷

U tom se kontekstu ističe napuštanje gotovo svih tradicija stare predratne američke desnice od strane neokonzervativaca koji će na krilima prihvaćanja liberalnih vrijednosti dospjeti u poziciju sprovođenja javne politike nakon što su prethodno uspostavili dominaciju unutar konzervativnog pokreta. Tu se suočavamo s paradoksom da je konzervativizam pobjeđivao u političkoj areni, ali da je zauzvrat gubio tzv. kulturni rat, odnosno rat za vrijednostima. Irving Kristol, najznačajniji predstavnik neokonzervativne škole mišljenja, na

Thatcher Foundation. Dostupno na: <https://www.margaretthatcher.org/document/106689> (pristupljeno 29. 6. 2023.).

38

M. Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays*, str. 212.

39

A. Heywood, *Political Ideologies*, str. 123.

40

Karl Marks [Karl Marx], *18. brimer Luja Bonaparte*, prev. Hugo Klajn, Službeni glasnik, Beograd 2011., str. 10.

41

J. Kekes, »What is Conservatism?«, str. 365.

42

Gilbert Chesterton, *Orthodoxy*, The Bodley Head, London 1909., str. 83.

43

Endru Hejvud [Andrew Heywood], *Politika*, prev. Jovan Jovanović, CLIO, Beograd 2004., str. 95.

44

David Hume, *Essays. Moral, Political, and Literary*, Liberty Fund, Carmel 1985., str. 117.

45

Leo Strauss povezuje fenomen krize Zapadne civilizacije s univerzalizmom modernosti kao svojevrsnom revolucijom protiv mudrosti antike, koja ne inzistira na najvećim mogućnostima ljudske prirode, već uzima čovjeka onakvog kakav jest – snižavajući ciljeve i očekivanja politike, ali i s nekontroliranim napretkom tehnologije bez učinka da čovjeka učini mudrijim i boljim. Suvremeni je čovjek, uslijed znanstvenih otkrića, ostvario nikad veću moć nad prirodom, s kojom ne zna što da radi, te je predodređen da bude žrtva svojih izuma. Usp. Leo Strauss, »Progress or Return? The Contemporary Crisis in Western Civilization«, *Modern Judaism* 1 (1981) 1 str. 17–45, ovdje str. 27–29, doi: <https://doi.org/10.1093/mj/1.1.17>.

46

Richard Weaver, *Ideas Have Consequences*, Chicago University Press, Chicago 1948., str. 4.

47

Euan Hague, Heidi Beirich, Edward H. Sebesta, *Neo-Confederacy. A Critical Introduction*, University of Texas Press, Texas 2009., str. 25–27.

optužbe će tradicionalnih konzervativaca da je neokonzervativizam izmijenio klasični konzervativizam do neprepoznatljivosti prihvaćanjem liberalnih i lijevih vrijednosti, te da je neophodno voditi kulturni rat za vrijednosti – priznati da je taj rat već izgubljen i da ga je ljevica dobila.⁴⁸ No, cijena je uspjeha u *mainstream* areni za konzervativnu doktrinu bila visoka. Napuštena je konzervativna izolacionistička tradicija i pod Reaganovom administracijom vođena je agresivna intervencionistička vanjska politika. Napuštene su ideje minimalne države i s jedne strane zarad podrške ekonomski slabijih slojeva stanovništva prigrljene su socijalne politike razvijene u periodu upravljanja demokratskih, liberalnih administracija, dok su s druge strane osjetno povećana ulaganja u obranu, kao i javna potrošnja generalno, sve s ciljem jasnije konfrontacije sa SSSR-om u suton hladnog rata. Nadalje, nasuprot ideji jednakosti pred zakonom, neokonzervativci će prigrliti ideje multikulturalizma i liberalne programe afirmativne akcije. U konačnom, »izdaja« u ideološkoj ravni upotpunjena je u personalnoj ravni »izdajom« starih konzervativnih heroja, te su se umjesto Josepha McCarthyja, Douglasa MacArthura, Roberta A. Tafta i Barryja Goldwatera, gotovo u nove idole razvili demokrati Harry S. Truman, Hubert Humphrey i Henry Jackson.⁴⁹ U tom smislu nije nepoznata teza da se upravo za neokonzervativizam može reći da je najavio kraj, uvjetno rečeno, klasičnih i čistih ideologija, kakve su bile one koje su bile inspirirane Edmundom Burkeom, Adamom Smithom ili Karlom Marxom.⁵⁰

6. Religija i obiteljske vrijednosti

Religija je jedan od neizostavnih činilaca konzervativne političke doktrine, a događaj koji je imao ključan značaj – ne samo za oblikovanje konzervativne političke filozofije uopće nego i za njezino čvrsto povezivanje s religijom – bila je Francuska revolucija. Svega godinu dana nakon revolucije, Edmund Burke napisat će *Razmišljanja o Francuskoj revoluciji*, gdje će uzeti u zaštitu crkvu kao instituciju napadnutog i srušenog poretka u Francuskoj. U tom smislu, konzervativizam je među velikim političkim ideologijama jedinstven po svom isticanju crkve i judeo-kršćanskog morala, pa su stoga svi rani konzervativci bili zgranuti jakobinskim udarima na crkvu u Francuskoj.⁵¹ Kao prvi među njima Burke je bio veoma zabrinut, ne samo zbog jakobinskog revolucionarnog djelovanja nego i zbog jakobinskog ateističkog fanatizma kao prijetnje koja bi vodila uništenju zapadnih kulturnih vrijednosti. Po njemu, revolucionari su pretpostavili ateizam obliku religije koji nije odgovarao njihovim predstavama, uspjevši razoriti taj oblik, ali je ateizam razorio njih.⁵² Konzervativci su smatrali da je upravo kršćanstvo bilo najviše ugroženo težnjom francuskih revolucionara da šire svoju ikonoklastičku vjeru i na druge zemlje, dok su oni nastojali obraniti i očuvati upravo tradicionalne institucije kršćanstva.⁵³ Generalno, konzervativna je doktrina raskid s religijom jednog društva vidjela kao nihilizam, uništavanje vrijednosti i životnog smisla, i otvaranje prostora za stvaranje novih individualnih vrijednosti i stremljenja ničim ograničenih za najotrovnije snove i zablude.⁵⁴ Ateizam sâm po sebi nije smatran toliko velikim problemom, već djelovanje koje se iz njega izvodi, jer opasnost od gubitka vjere u Boga, nije u tome što se neće vjerovati ni u što, nego što ono otvara mogućnost da se vjeruje u bilo što.

Američki će konzervativni pokret druge polovine prošlog stoljeća upravo u religiji vidjeti snagu za obračun s komunizmom, te je smatrao da ako slobodni zapadni svijet, u agoniji svoje borbe s komunizmom, ne prevlada krizu otkri-

vanjem u toj patnji snage vjere, s dvije jasne sigurnosti – razlogom za život i razlogom za smrt, on bi po njima – propao. Ako u tome ne uspije, onda bi XX. stoljeće trebalo biti stoljeće velikog socijalnog rata, a ako pak uspije – stoljeće ratova vjere.⁵⁵ Shodno tome, valja napomenuti da nije nepoznat fenomen instrumentalizacije religije i crkve od strane konzervativaca, kao što je bila njihova (zlo)upotreba u ostvarivanju nacionalističkih ciljeva.⁵⁶

Proces sekularizacije kroz modernizaciju i napredak društva vodio je oslobađanju državnih i društvenih institucija od upliva religije, te dominaciji racionalnog u odnosu na religiozno, transformirajući srednjovjekovna, agrarna društva u moderna industrijska društva.⁵⁷ Time je i konzervativna politička filozofija morala odustati od suviše tijesne povezanosti s religijom, pa iako značajna, religija prestaje predstavljati *conditio sine qua non* konzervativne političke filozofije, a zbog čega značaj i utjecaj religije unutar konzervativizma biva smanjen. Stoga treba istaći da kao što nisu svi konzervativci religiozni ljudi, tako je nezanemarljiv broj istinskih konzervativaca imao potpuno drugačije stavove o religiji, od ravnodušnosti do otvorenog protivljenja. Primjera radi, Oakshottov je konzervativizam jasno sekularan i njegov ideal društva predstavlja konzervativno društvo bez religije. Po njemu, biti konzervativan u političkoj ravni ne podrazumijeva postojanje ikakvih uvjerenja o univerzumu ili svijetu općenito, niti ima veze s moralom ili religijom, već sa shvaćanjem instrumenata vladanja i poslova upravljanja kao specifičnim i ograničenim djelatnostima, čija je funkcija uspostavljati opća pravila ponašanja koja se ne trebaju shvaćati kao planovi za nametanje konkretnih ponašanja, već kao instrumenti koji omogućuju ljudima da se bave aktivnostima po vlastitom izboru, uz minimalnu frustraciju. Ideje vlasti trebaju se nalaziti u rutini, a ne u religiji ili filozofiji; u uživanju uređenog i miroljubivog ponašanja, a ne u potrazi za istinom ili savršenstvom.⁵⁸ Također, shodno svom agnosticizmu i

48

Levitz poentira da su za to krivi sami konzervativci. Dok ljevica nije bježala od toga da upotrebom države probudi svijet, konzervativcima nije bilo dozvoljeno da odgovore na isti način, već su libertarijanske dogme Roberta Nozicka, Milтона Friedmana i Friedricha von Hayeka o suverenom pojedincu koji nije ograničen zajednicom, tradicijom ili obavezom, hendikepirale konzervativizam. Usp. Eric Levitz, »Why the GOP Is Ideologically Lost«, *Intelligencer* (30. 4. 2021.). Dostupno na: <https://nymag.com/intelligencer/2021/04/why-the-republican-party-has-no-agenda.html> (pristupljeno 29. 6. 2023.).

49

Samuel Francis, »Neo-Con Invasion«, *The New American* 12 (1996) 16, str. 1–10, ovdje str. 4.

50

Erma Ivoš, »Zbogom neokonzervativizmu?«, *Politička misao* 35 (1998) 2, str. 154–164, ovdje str. 162.

51

Robert Nisbet [Robert Nizbet], *Konzervativizam, san ili stvarnost*, prev. Đurica Krsti, CID, Podgorica 2003., str. 86.

52

E. Berk [E. Burke], *Razmišljanja o Francuskoj revoluciji*, str. 124–125.

53

N. O'Saliven [N. O'Sullivan], *Konzervativizam*, str. 43.

54

Eric Voegelin, *Science, Politics and Gnosticism*, Regnery Publishing, Washington 1997., str. 9.

55

Whittaker Chambers, *Witness*, Random House, New York 1952., str. 12.

56

N. O'Saliven [N. O'Sullivan], *Konzervativizam*, str. 52.

57

Pippa Norris, Ronald Inglehart, *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, Cambridge University Press, Cambridge 2006., str. 3.

empirizmu, David Hume je religiju doživljavao pragmatično, kao sredstvo za ostvarivanje višeg cilja – tj. društveno-političke stabilnosti.

Patrijarhalna obitelj važna je društvena institucija koja je zasnovana na međusobno isprepletanim odnosima ljubavi, ali i poštovanja autoriteta, obaveza koje njezini članovi imaju, pa za konzervativce predstavlja društvo u malom. Jedan je od temelja konzervativnog učenja zalaganje za tradicionalne obiteljske vrijednosti, a ono je u prilično tijesnoj vezi s utjecajem i značajem koji religija predstavlja u konzervativizmu. Dakle, tradicionalna obitelj koja podrazumijeva protivljenje izvanbračnim zajednicama, jednoroditeljskim obiteljima, istospolnim brakovima, izvanbračnom seksu, pobačajima – predstavlja nezaobilaznu vrijednost klasičnog konzervativizma. Međutim, 60-ih godina XX. stoljeća, posebno u američkom društvu, konzervativno shvaćanje obiteljskih vrijednosti biva ugroženo prodorom liberalnih i lijevih ideja unutar kojih su bile i afirmacija seksualnih sloboda.

Osnivanjem organizacije *Moralna većina* (engl. *Moral Majority*) od strane Jerryja Falwella s ciljem političke akcije, s kraja 70-ih godina prošlog stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama rodio se snažan pokret duboko religijski utemeljen – religijski konzervativizam, tj. konzervativno učenje koje je dominantno, da ne kažemo isključivo, zasnovano na religiji, odnosno konkretno judeo-kršćanstvu,⁵⁹ a stavljalo je u prvi plan upravo obiteljske vrijednosti. Njegove je pristalice posebno mučilo nasljeđe seksualne revolucije, pa su socijalni konzervativci, a naročito oni u aktivnoj kršćanskoj desnici, bili zgroženi sveprisutnošću seksualnih tema u filmovima, muzici i televiziji, visokim stopama seksualnih aktivnosti prije i izvan braka te sve većim prihvaćanjem homoseksualnosti kao životnog izbora u mnogim dijelovima društva, a iznad svega, bili su užasnuti brojem pobačaja – od milijun ili više na godinu dana u Sjedinjenim Američkim Državama.⁶⁰ Konkretno, presuda *Roe v. Wade* iz 1973. godine, nakon koje je ustavom bilo zaštićeno pravo na pobačaj, predstavljala je okidač za političko uobličavanje religioznog konzervativizma koji će predstavljati koaliciju evangelističkih protestanata, koji su još nazivani i evangelističkom desnicom ili evangelističkim fundamentalizmom, i konzervativnih rimokatolika, tzv. teokonzervativaca. Evangelici, kao i svi religijski konzervativci uopće, čine značajan, ako ne i relativno najveći dio republikanske koalicije, ali istovremeno i najudaljeniji od umjerenog centra za čije se glasove bore i demokrati i republikanci. Zbog toga će evangelici imati određeni utjecaj pri koncipiranju javnih politika u republikanskim administracijama, ali kandidati evangelici neće biti uspješni u izbornim kampanjama na predsjedničkoj razini, što je i pokazao neslavan rezultat Pata Robertsona na izborima 1988. godine.

Prioritet je njihovog društvenog i političkog angažmana bio upravo rad na ukidanju presude *Roe v. Wade*, za što će se zalagati kod republikanske administracije Ronalda Reagana kojeg su dominantno podržali na izborima, nadajući se da će Reagan nominirati za upražnjeno mjesto u Vrhovnom sudu upravo osobu koja će biti njihovih ideoloških uvjerenja. Međutim, iako je Reagan dobio veliku podršku evangelika, ali i religioznih konzervativaca generalno, njihova agenda mu neće biti prioritet,⁶¹ iako se znao direktno obraćati religioznim konzervativcima u kampanji, kvalificirajući Sovjetski Savez »carstvom zla«, mjesta u javnim politikama za njihove ideje – poput restrikcija pobačaja, vraćanja molitve u javne škole – bilo je malo.⁶² Nasuprot njihovim očekivanjima da će za mjesto u Vrhovnom sudu nominirati suca koji će braniti konzervativne, obiteljske vrijednosti, Reagan se opredijelio predložiti umjerenu

republikanku, Sandru Day O'Connor, koja će biti prva žena sudac Vrhovnog suda i koja će svojim djelovanjem opravdati strepnje religioznih konzervativaca da se neće protiviti pobačaju i da neće raditi na ukidanju presude *Roe v. Wade*, a zbog čega su njezinu nominaciju i izbor bezuspješno pokušali opstruirati.⁶³ Ovim svojim prijedlogom, odnosno izborom, Reagan će još jednom prigrliti liberalne ideje nauštrb konzervativnih, istovremeno se otvarajući k biračima liberalnih svjetonazora, što će se pokazati politički svrsishodnim s obzirom na dominantnu većinu kojom će 1984. godine biti reizabran.

Vodeća neokonzervativna struja apsorbirat će gotovo u potpunosti liberalnu agendu, što se ogleda i u njihovu stavu prema *gay* brakovima. Naime, usprkos deklarativnom zalaganju za tradicionalnu obitelj, te postojanju jasnih konzervativnih argumenata protiv ovakvih brakova, oni će prihvatiti njihovu legalizaciju. Naravno da *gay* brakovi predstavljaju promjenu – i to radikalnu, jer su suprotstavljeni tradicionalnom shvaćanju institucije braka kao zajednice muškarca i žene, a zasnovani su na apstraktnim vrijednostima kao što su jednakost, inkluzija i tolerancija, zbog čega bi im konzervativci, prema tome, trebali biti suprotstavljeni, iako pak postoje određeni pokušaji prezentiranja konzervativnih argumenata u korist legalizacije *gay* brakova.⁶⁴ No, bez obzira na to koliko iskreni bili u prihvaćanju ovog vida bračne zajednice, imajući u vidu stav Kristola da *gay* ljudi naprosto ne vole brak, te da bi im ga trebali dopustiti jer im se neće svidjeti, neokonzervativci su još jednom poklekli pod pritiskom liberalnih vrijednosti.

7. Pokret čajanka i Trumpizam – povratak napuštenih ideja

Tradicionalne su konzervativne frakcije u Sjedinjenim Američkim Državama u XXI. stoljeću pokazivale živost i vratile utjecaj kroz etabliranje tzv. *Pokreta čajanka* (engl. *Tea Party Movement*), koji se zalagao za fiskalnu odgovornost kroz ograničenu federalnu vladu, niže poreze, reduciranje javne potrošnje,

58

M. Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays*, str. 183, 188.

59

Matthew Wilson, *From Pews to Polling Places. Faith and Politics in the American Religious Mosaic*, Georgetown University Press, Washington 2007., str. 178.

60

Patrick Allitt, *The Conservatives. Ideas and Personalities throughout American History*, Yale University Press, New Haven – London 2009., str. 236–237.

61

Ni kasnije reforme koje je 2000-e godine sprovela republikanska administracija nisu zadovoljavale religiozne konzervativce. Naime, iako su se zalagali za restrikcije po pitanju pobačaja, nisu uspjeli postići njegovu inkriminaciju u praksi, dok su revidiranjem obrazovnih kurikulumata baziranim na kreacionizmu postigli, po njima, tek kratkotrajne pobjede – kao što je to bilo u državi Kansas. Međutim, i one su ubrzo bile blokirane

odlukama sudova ili građana. Usp. Julian E. Zelizer, »Rethinking the History of American Conservatism«, *Reviews in American History* 38 (2010) 2, str. 367–392, ovdje str. 376, doi: <https://doi.org/10.1353/rah.0.0217>.

62

Leo P. Ribuffo, »Why is There so Much Conservatism in the United States and Why Do So Few Historians Know Anything about It«, *The American Historical Review* 99 (1994) 2, str. 438–449, ovdje str. 446–447, doi: <https://doi.org/10.2307/2167283>.

63

Prudence Flowers, »A Pro-life Disaster: The Reagan Administration and the Nomination of Sandra Day O'Connor«, *Journal of Contemporary History* 53 (2018) 2, str. 391–414, ovdje str. 395, doi: <https://doi.org/10.1177/0022009417699865>.

64

Dale Carpenter, »A Traditionalist Case for Gay Marriage«, *South Texas Law Review* 50 (2009) str. 93–104, ovdje str. 94–95.

dok je inicijalna kapisla za njegovo djelovanje bila suprotstavljanje *Zakonu o zdravstvenoj zaštiti* (engl. *Affordable Care Act*), iniciranom od strane administracije predsjednika Baracka Obame. Pored svojih libertarijanskih osnova, *Pokret čajanka* predstavljao je inkarnaciju starih vrijednosti klasičnog američkog konzervativizma, kao odgovor na – za njih duboko zabrinjavajuću – agendu promjena koju je Obama personificirao. Šire gledano, zabrinutost *Čajanke* postojala je u kontekstu rasnih, etničkih i demografskih promjena u američkom društvu, gdje se primjećuje povezanost rasnih stereotipa u vidu negativnog stava prema rasnim manjinama, s protivljenjem određenim socijalnim davanjima, cijeneći da od tih socijalnih davanja najviše koristi imaju upravo rasne manjine.⁶⁵ Nadalje, nakon smanjenja javne potrošnje i poreza, centralno je pitanje ideologije *Pokreta čajanke* zabrinutost zbog (ne bijele) imigracije i sigurnosti granice. Slično makartizmu, *Čajanka* je zasnovana na konstrukciji o lijevo orijentiranom neprijatelju koji predstavlja prijetnju američkim vrijednostima slobode i nezavisnosti te predstavlja reakcionarni konzervativni pokret koji se za razliku od *mainstream* (neo)konzervativizma odupire – ne samo radikalnim nego bilo kakvim promjenama.⁶⁶ Pristalice *Pokreta čajanke* željele su u fokus Republikanske stranke vratiti po njima napuštene ideale starog, predratnog konzervativizma. Osim evidentnih razlika između pristalica pokreta i stranke, najveći je broj njih podržavao republikance, a s pokretom se identificirao i značajan broj republikanskih kongresmena (gotovo njih 90) izabranih na međuzborima održanim 2010. godine, u najvećem republikanskom valu od 20-ih godina XX. stoljeća. Osam je godina kasnije broj kongresmena bliskih Pokretu čajanka prepolovljen, što je dovelo do gubljenja njihovog utjecaja, ali se može reći da pokret nije izbljedio već da je inkorporiran u jedan veći – Trumpizam.

Zasigurno je veći uspjeh od *Pokreta čajanka* predstavljala pobjeda Donalda Trumpa na predsjedničkim izborima u Sjedinjenim Američkim Državama – tvorca i predvodnika jedne polukoherentne ideologije tzv. *Trumpizma*, kao kombinacije novog vala populističke demokracije⁶⁷ i paleokonzervativizma koji je desetljećima bio marginaliziran, ali se nakon rata u Iraku, financijske krize iz 2008. godine i izbora Baracka Obame za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, koji je simbolizirao demografske promjene u državi koja više nije bila dominantno bjelačka – počeo vraćati na veliku scenu i prvi je put nakon izolacionističkih 1930-ih godina s pozicije američkog predsjednika imao priliku širiti svoj utjecaj. Trump je u svojim stremljenjima u prvom redu afirmirao ideje tradicionalnog paleokonzervativizma kao što su: ekonomski protekcionizam, izolacionizam, nacionalizam, ograničenje imigracije; nasuprot vrijednostima koje je zastupao vladajući neokonzervativizam kao što su: slobodna trgovina, intervencionizam u vanjskoj politici, multikulturalizam, iako valja istaći da je Trump u odnosu na paleokonzervativce bio nedovoljno suprotstavljen elementima socijalne države. U tom se pogledu Trump iz oportunističkih i populističkih razloga razlikuje od paleokonzervativaca⁶⁸ (i od *Pokreta čajanka*) držeći da je odbacivanje jednom uvedenih socijalnih programa pogubno u političkoj utakmici, imajući u vidu brojnost biračkog tijela koje ovisi od njih, te i da ono pozitivno reagira na obećanja o ulaganju u infrastrukturu koja se financira javnim novcem. Najoštrije se udaljio od vladajućih ideja unutar Republikanske stranke u pogledu trgovine i vanjske politike zastupajući paleokonzervativni protekcionizam i izolacionizam. Naime, suprotstavljao se međunarodnim trgovačkim sporazumima koje su podržavali svi predsjednici Sjedinjenih Američkih Država od Franklina D. Roosevelta, a prijetio je da uništi internacionalizam koji je bio utjecajan unutar Repu-

blikanske stranke još od predsjedništva Dwighta D. Eisenhowera.⁶⁹ Uslijed svojevrsne *overdose* konzervativizma, Trumpizam nadalje prijeti klasičnom konzervativizmu njegovim metastaziranjem u pravcu radikalizma i ekstremizma, te stoga i vlastitim nestajanjem, pa možemo ovdje napraviti paralelu s neoliberalnim kapitalizmom za koji Wolfgang Streeck tvrdi da umire od *overdose* samog sebe.⁷⁰ Trumpizam kao populistički radikalizam sada već gotovo u potpunosti preuzevši Republikansku stranku, kreće u obračun s liberalnom demokracijom rušeći pred sobom desetljeća i stoljeća tradicije američke demokracije, paradoksalno se pozivajući na vraćanje tradiciji.

Republikanska stranka i američki konzervativizam imaju dugu povijest evolucije, koja je manifestirana prevlašću jedne od više postojećih konzervativnih frakcija. Zato pobjedu Trumpa ne treba shvaćati samo kao svojevrsni populistički fenomen, već i kao povratak ideja koje su dugo bile marginalizirane i smatrane anakronim – kako unutar konzervativnog pokreta, tako i unutar stranke, te se stoga može slobodno konstatirati da veliki dio ideja Donald Trumpa svakako nisu nove – dapače, nakon toliko desetljeća, nov je njihov uspjeh.⁷¹ S tim u vezi, dovodi se u pitanje zakonitost da se u cilju pobjede u političkoj areni konzervativizam mijenjao inkorporiranjem liberalnih vrijednosti postajući prihvatljiv umjerenim dijelovima društva, jer će Trumpizam dovoditi u pitanje liberalne vrijednosti i povlađivati i mobilizirati radikalne elemente društva. Kada se tome doda da je nasljeđe Trumpova mandata također i poništavanje presude *Roe v. Wade* (što nije uspjelo Kršćanskoj desnici pola stoljeća ranije) od strane Vrhovnog suda kojom pravo na pobačaj više nije zaštićeno Ustavom nego ostavljeno u nadležnost država (engl. *sta-*

65

Vanessa Williamson, Theda Skocpol, John Coggin, »The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism«, *Perspectives on Politics* 9 (2011) 1, str. 25–43, ovdje str. 35.

66

Patrick Fisher, »The Tea Party and the Demographic and Ideological Gaps within the Republican Party«, *Geopolitics, History, and International Relations* 7 (2015) 2, str. 13–31, ovdje str. 18.

67

Populistička demokracija naziv je novog oblika predstavničke vlasti koji se temelji na otporu političkom posredovanju, a posebno organiziranim i tradicionalnim političkim strankama i nepovjerenju većine u institucionalne provjere moći, te izravnom odnosu između vođe i onih u društvu koje vođa definira kao »prave« ili »dobre« građane, s neskrivenom – štoviše, entuzijastičnom političkom radikalnom pristrasnošću, gdje se institucije koriste u interesu »pobjedničke« strane protiv one druge. Usp. Nadia Urbinati, »On Trumpism, or the End of American Exceptionalism«, *Teoria politica* 9 (2019) 1, str. 9–26, ovdje str. 23–24.

68

Najznačajniji predstavnik paleokonzervativizma i neuspjeli kandidat za nominaciju

Republikanske stranke 1992. i 1996. godine, Patrick Buchanan neće Trumpa smatrati istinskim palekonzervativcem, ali će podcrtati da se zalagao za njima važne ideje, dok će Trumpovi kritičari smatrati da Trumpizam ima malo toga zajedničkog s konzervativizmom te da se radi o desnom ekstremizmu.

69

David Greenberg, »An Intellectual History of Trumpism«, *Institut američkih studija Sveučilišta Doshisha*. Dostupno na: <https://repository.dl.itc.u-tokyo.ac.jp/record/51110/files/pas018002.pdf> (pristupljeno 29. 6. 2023.), str. 9.

70

Wolfgang Streeck, *How Will Capitalism End? Essays on a Failing System*, Verso, London – New York 2016., str. 36, 65.

71

Justin Lange, »Make America Great Again? American Conservatism and Donald Trump«, *Digitalworks.union.edu*. Dostupno na: <https://digitalworks.union.edu/theses/2315/> (pristupljeno 29. 6. 2023.), str. 94.

tes),⁷² može se ustvrditi da je Trump umnogome uspio reafirmirati ideje stare desnice, i to na naizgled anakronoj agendi obogaćenom populizmom.

8. Zaključak

Konzervativna politička filozofija reakcionarna je doktrina koja je ustanovljena kao odgovor na Francusku revoluciju, gdje joj je suprotstavila ideju hijerarhijskog reda i očuvanja poretka koji su zasnovani na nejednakosti. Ona pretpostavlja *državu* društvu, a nasuprot narodnoj suverenosti opredjeljuje se za državni legitimitet. Primjerena je ljudima koji imaju što raditi u životu i o čemu vlastitom razmišljati, onima koji mogu nadograđivati vlastitu vještinu ili intelektualno bogatstvo, ljudima čije strasti nema potrebe rasplamsavati, čije želje ne treba izazivati i čiji se snovi o boljem svijetu ne trebaju poticati.⁷³ Vrijednosti na kojima počiva konzervativna politička filozofija – kao što su *tradicija, vlasništvo, religija, obitelj, organsko shvaćanje društva* – odišu aristokratskim romantizmom i žalom za prošlošću te starim (feudalnim) poretkom. S druge strane, postoje shvaćanja da konzervativizam nije konzistentna politička doktrina koja sadrži univerzalne ideje i stremjenja za koja se zalaže, već da je to učenje prvenstveno zasnovano na skepticizmu i umjerenosti, te da ovisi od povijesnog i društvenog konteksta.

Bez obzira na različito poimanje konzervativne doktrine, od njezina pozitivnog određenja u vidu Kirkovih kanona konzervativizma, odnosno Oakeshottova skepticizma i antiutopističkog pristupa, podcrtali smo fundamentalne promjene unutar ovog učenja. Međusobni utjecaj i savezništvo s klasičnim liberalizmom, neoliberalizmom i libertarijanskom političkom filozofijom kao izrazito individualističkom doktrinom, dovelo je do modeliranja izvornih konzervativnih shvaćanja obitelji, organskog koncepta društva, tradicionalnog morala, autoriteta, ali s ciljem obrane svoje pozicije i utjecaja u društveno-političkom životu. Analizirajući promjene unutar konzervativne misli, ali i konzervativnih političkih stranaka, pokazali smo da su svrsishodnost i probabilizam ideja pretpostavljeni doktrinarnoj čistoći, a sve u cilju ostvarivanja utjecaja na donosioce političkih odluka kod prvih, odnosno uspjeha u izbornoj utakmici i političkoj areni kod drugih. Reakcionarnost konzervativne doktrine kao posljedicu revolucionarnih promjena koja je uobličila – kako lijeve, liberalne, tako i konzervativne ideje – ovog će puta zamijeniti refleksije društvenih promjena kojim će se konzervativci prilagođavati. Međutim, neke od modifikacija doktrine, odnosno konzervativnih stranaka imat će gotovo revolucionarni karakter, poput legitimiranja: (1) homoseksualnih brakova, (2) multikulturalizma i (3) socijalne države. Na taj način konzervativna politička filozofija odstupa od umjerene reforme kao pristupa koji je utkan u njezine osnove i čini korjenite promjene koje dovode u pitanje opstanak ove doktrine kao konzervativne. Gubljenje tzv. kulturnog rata i apsorpiranje liberalnih i lijevih vrijednosti dovelo je do svojevrsnog idejnog lutanja koje su konzerva-

72

Trump je u svojem mandatu predložio čak troje sudija Vrhovnog suda, a čijim je izborom zacementirana konzervativna većina u Sudu. Refleksija je takvih Trumpovih prijedloga i poništavanje presude *Roe v. Wade* – donošenjem presude u slučaju *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization*, u kojoj

Vrhovni sud zaključuje da Ustav Sjedinjenih Američkih Država ne daje pravo na pobačaj.

73

M. Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays*, str. 194.

tivci nerijetko nadomještavali pukim pragmatizmom. Stoga se kao svojevrsna reakcija na ovaj evolucijski tok desila inkarnacija gotovo marginaliziranih ideja tradicionalnog paleokonzervativizma u okviru *Pokreta čajanka* i tzv. Trumpizma koji je na populističkom valu preuzeo Republikansku stranku, njezin konzervativizam učinio suviše radikalnim i krenuo polako, ali sigurno k urušavanju postulata i tradicija liberalne demokracije. U ovom radu smo, kroz prezentiranje procesa modeliranja konzervativnih vrijednosti, nastojali podcrtati mijene, ali i dileme konzervativnog shvaćanja kao svojevrsnog skepticizma, problematizirajući karakter promjena koje je doktrina činila, potkrjepljujući tezu primjerima anglo-američke konzervativne misli.

Petar Šturanović

Conservative Political Philosophy

Shaping the Basics and the Paradox of Change on the Example of Anglo-American Conservatism

Abstract

The author deals with conservative political philosophy by analysing its foundations and outlining the changes that this doctrine has undergone from its inception to the present day. Paradoxically, for a doctrine whose essence is scepticism about change and a belief in the known, conservatism has changed its foundations, whether we are talking about an organic understanding of society, tradition, property or religion and family values. The author argues that conservatives have lost the so-called cultural war to achieve victories in the political arena, and in doing so have compromised their core beliefs. The author outlines the alliance of a conservative ideology with a neo-liberal or libertarian one, forged in the fight against etatism and communism, which resulted in the retreat of conservatism in favour of the ideas of classical liberalism. The reformation of conservatism by absorbing liberal values often led to the creation of an idea that could no longer be called conservative. The author uses examples of Anglo-American conservatism to try to confirm the thesis presented, but as a reaction to this process he also highlights the incarnation of the values of American conservatism, which had been marginalised for decades, at the beginning of the 21st century.

Keywords

conservatism, social order, inequality, tradition, religion, family